

NR 61/2014

**PRL – DOŚWIADCZENIA, OCENY,
SKOJARZENIA**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2014 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Niemal co piąty dorosły Polak (19%) deklaruje, że on sam lub ktoś z jego najbliższej rodziny albo znajomych był w jakiś sposób prześladowany lub represjonowany w PRL. Wśród osób urodzonych przed rokiem 1975 odsetek takich deklaracji wzrasta do 23%.
- ▶ Polacy są niezmiennie niemal równo podzieleni w opiniach o PRL-u. Ponad dwie piąte ankietowanych (44%) pozytywnie ocenia ten okres w historii naszego kraju, a minimalnie większa grupa (46%) ma do niego stosunek negatywny.
- ▶ Mimo że oceny PRL-u są zróżnicowane, wyraźnie więcej respondentów uważa, że dla ludzi takich jak oni krajem lepszym do życia jest Polska obecnie niż ta sprzed roku 1989 (53% wobec 31%).
- ▶ Polacy nie mają większych wątpliwości co do tego, że nasz kraj przed rokiem 1989 był zależny od ZSRR, przy czym najczęściej wyrażane jest przekonanie, iż choć o pewnych sprawach decydowały polskie władze, to były one podporządkowane ZSRR (39%). Co czwarty badany (24%) twierdzi, że PRL był w pełni zależny od ZSRR.
- ▶ Do wymienianych najczęściej konkretnych skojarzeń z okresem PRL należą: brak bezrobocia (19%), kolejki (18%), puste półki w sklepach (17%) oraz kartki na żywność i inne produkty (17%).

Mija dwadzieścia pięć lat, odkąd Polska z państwa „realnego socjalizmu” z centralnie sterowaną gospodarką przekształciła się w państwo demokratyczne z gospodarką wolnorynkową. W tym czasie nastąpiła istotna przebudowa ładu politycznego, gospodarczego i społecznego, w rezultacie której nie wszyscy obywatele z łatwością odnaleźli się w nowej rzeczywistości. Do dziś uwidaczniają się pewne dysproporcje między beneficjentami i przegranymi polskiej transformacji. Z tego względu nie dziwi nostalgia za PRL-em dość często wyrażana przez niektóre grupy społeczne, z sympatią wspominające tamte czasy i twierdzące, iż wówczas żyło im się lepiej. Inne z kolei nie wyobrażają sobie powrotu dawnego systemu, mimo że również w obecnym dostrzegają wiele wad.

Z racji mijającego w tym roku ćwierćwiecza od rozpoczęcia przemian systemowych w naszym kraju zapytaliśmy respondentów¹ m.in. o to, czy doświadczyli represji przed rokiem 1989, a także o ich oceny PRL oraz skojarzenia z tym okresem w historii Polski. Na podstawie uzyskanych wyników staraliśmy się uchwycić linie podziałów w prezentowanych poglądach oraz próbowaliśmy odpowiedzieć na pytanie, jaki obraz PRL-u ukształtował się w opiniach młodych Polaków, którzy obecnie są już dorośli, ale ze względu na swój wiek nie mogą pamiętać tamtych czasów.

OPOZYCYJNE DOŚWIADCZENIA POLAKÓW PRZED ROKIEM 1989

Nie da się ukryć, że wraz z upływem czasu ubywa w Polsce osób, które z racji wieku mogą wspominać PRL – własne życie, działania i doświadczenia w tamtym okresie. W odpowiedziach na pytanie o stosunek do systemu panującego przed rokiem 1989 obecnie przeważają deklaracje, że respondenci są zbyt młodzi, by móc się wypowiadać w tej kwestii. Spośród ogółu ankietowanych mniej więcej co piąty uważa się za przeciwnika systemu, jaki panował w PRL (21%), a ponad jedna trzecia (36%) twierdzi, że nie sprzeciwiała się

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (284) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 9–15 stycznia 2014 roku na liczącej 1067 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

ówczesnym realiom. Jeśli ograniczymy próbę do osób urodzonych przed rokiem 1975, które zarazem nie mają poczucia, że są zbyt młode, by móc ocenić swoje ówczesne stanowisko wobec systemu panującego w PRL, okazuje się, że ponad połowa z nich nie uważała się za jego przeciwników (57%, od 2009 roku wzrost o 5 punktów²), a krytycznie oceniała go wówczas ponad jedna trzecia tej grupy (36%).

Tabela 1

Czy przed rokiem 1989 uważał(a) się Pan(i) za przeciwnika systemu panującego w PRL?	Wskazania	
	wyselekcjonowanej grupy badanych* (N=600)	ogółu badanych (N=1067)
	w procentach	
Tak	36	21
Nie	57	36
Trudno powiedzieć	7	5
Nie dotyczy, był(e)m za młody(a), nie było mnie na świecie	-	38

* Urodzeni przed rokiem 1975, którzy uważają, że przed 1989 rokiem nie byli za młodzi, by odpowiedzieć na to pytanie

Zgodnie z własnymi deklaracjami, wśród respondentów mających minimum 40 lat przeciwnikami systemu panującego przed rokiem 1989 stosunkowo najczęściej byli ci, którzy obecnie deklarują prawicowe poglądy polityczne (56%), mają wyższe wykształcenie (55%), praktykują religijnie kilka razy w tygodniu (47%), mieszkają w największych miastach (44%–46%), mają nie więcej niż 44 lata (45%) oraz osiągają najwyższe miesięczne dochody *per capita* (45%). Ze względu na status zawodowy są to przede wszystkim prywatni przedsiębiorcy (73%) oraz kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla (63%) – zob. tabele aneksowe.

W elektoratach partyjnych za przeciwników systemu panującego w PRL uważała się połowa mających obecnie co najmniej 40 lat zwolenników PiS i PO, co piąty potencjalny wyborca SLD oraz co szósty sympatyk PSL. Wśród wyborców PSL, SLD, osób o niesprecyzowanych preferencjach partyjnych oraz niezamierzających głosować w ewentualnych wyborach parlamentarnych wyraźnie przeważają ci, którzy twierdzą, że w PRL nie uważali się za przeciwników panującego wówczas systemu.

² Por. komunikat CBOS „Niektóre opozycyjne doświadczenia Polaków przed rokiem 1989”, luty 2009 (oprac. B. Wciórka).

Tabela 2

Potencjalne elektoraty*	Czy przed rokiem 1989 uważał(a) się Pan(i) za przeciwnika systemu panującego w PRL? **		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PO	49	47	4
PiS	50	46	4
PSL ***	16	79	5
SLD	21	71	8
Niezdecydowani, na kogo głosować	27	64	9
Niezamierzający brać udziału w wyborach	27	63	10

* Określone na podstawie deklaracji głosowania w potencjalnych wyborach parlamentarnych
 ** Deklaracje urodzonych przed rokiem 1975, którzy uważają, że przed 1989 rokiem nie byli za młodzi, by odpowiedzieć na to pytanie (N=600)
 *** Odpowiedzi wyborców tej partii należy traktować ostrożnie z powodu niewielkiej ich liczebności w badanej próbie

Jeżeli zaś chodzi o doświadczanie jakichkolwiek represji lub prześladowań z powodu prowadzonej działalności opozycyjnej albo przekonań politycznych, to spośród ogółu badanych jedynie dwóch na stu (2%) przyznaje, że doświadczyło tego typu sytuacji na własnej skórze, co dziesiąty (10%) twierdzi, że prześladowany lub represjonowany był ktoś z jego najbliższej rodziny, a mniej więcej co siódmy (15%) ma lub miał takie osoby w gronie swoich znajomych lub przyjaciół. Jeśli analizy ograniczymy wyłącznie do osób urodzonych przed rokiem 1975, okazuje się, że czterech na stu badanych z tej grupy osobiście doświadczyło prześladowań lub represji przed 1989 rokiem, co dziesiąty wie o osobach represjonowanych z jego najbliższej rodziny, a co piąty zna takie osoby w gronie przyjaciół i znajomych.

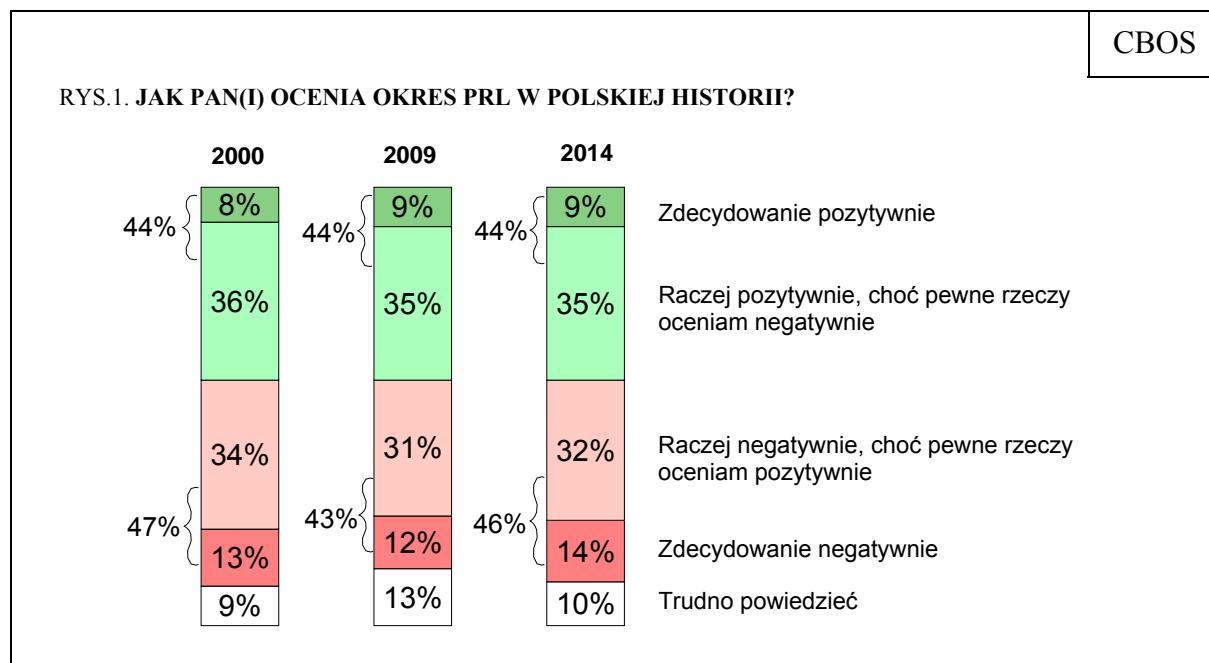
Generalnie rzecz biorąc, niemal co piąty dorosły Polak deklaruje, że on sam lub ktoś z jego najbliższej rodziny bądź znajomych był w jakiś sposób prześladowany albo represjonowany w PRL (19%). W grupie osób urodzonych przed rokiem 1975 odsetek takich deklaracji wzrasta do 23%.

Tabela 3

Doświadczanie represji lub prześladowań z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych przed rokiem 1989	Deklaracje	
	wyselekcjonowanej grupy badanych* (N=600)	ogółu badanych (N=1067)
	w procentach	
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych respondenta	20	15
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły bliską rodzinę respondenta	10	10
Respondent sam był prześladowany lub represjonowany z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	4	2
Odsetek osób, które bezpośrednio lub pośrednio doświadczyły represji:	23	19
* Urodzeni przed rokiem 1975, którzy uważają, że przed 1989 rokiem nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych		

OCENY PRL

Polacy są niezmiennie niemal równo podzieleni w poglądach na temat PRL. Ponad dwie piąte ankietowanych (44%) na ogół dobrze ocenia ten okres w historii naszego kraju, a minimalnie większa grupa (46%) ma do niego stosunek krytyczny. Od czternastu lat odsetki pozytywnych i negatywnych opinii o PRL w zasadzie się nie zmieniają.

Stosunek do PRL zależy w dużym stopniu od wieku badanych. Osoby powyżej 40 roku życia, a więc te, które w 1989 roku miały co najmniej 15 lat, zdecydowanie częściej pozytywnie oceniają ten okres historii Polski niż młodsi respondenci (54% wobec 24%). Z kolei badani urodzeni po roku 1989 oraz ci, którzy w czasie obrad Okrągłego Stołu mieli nie więcej niż 14 lat, zdecydowanie częściej niż starsi mają problem z zajęciem jednoznacznego stanowiska w tym względzie (31% wobec 4%). Odsetek negatywnych opinii o PRL jest w obu grupach porównywalny (odpowiednio: 45% i 42%).

Tabela 4

Wiek respondentów	Jak Pan(i) ocenia okres PRL w polskiej historii?		
	Pozytywnie	Negatywnie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
18–39 lat	24	45	31
40 lat i więcej	54	42	4

Opinie na ten temat zależą też od deklarowanych poglądów politycznych, poziomu wykształcenia, wielkości miejscowości zamieszkania, sytuacji zawodowej i materialnej, a poniekąd także od wieku i płci badanych. Zdecydowanie najbardziej krytyczni w ocenach PRL są respondenci z wyższym wykształceniem (68% opinii negatywnych), o najwyższych dochodach *per capita* (64%), deklarujący prawicowe poglądy polityczne (62%), mieszkający w największych aglomeracjach (59%) oraz mający od 35 do 44 lat (53%). Więcej negatywnych opinii o PRL wyrażają mężczyźni niż kobiety (52% wobec 40%), a w grupach zawodowych najbardziej krytyczni w tym względzie są kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla (74%), prywatni przedsiębiorcy (59%) oraz pracownicy administracyjno-biurowi (57%) – zob. tabele aneksowe.

Ankietowani, którzy przed rokiem 1989 należeli do PZPR, w zdecydowanej większości pozytywnie odnoszą się do czasów PRL (65%), natomiast wśród członków „Solidarności” sprzed 1989 roku proporcje odpowiedzi są dokładnie odwrotne – wyraźnie przeważa negatywny stosunek do tego okresu (64%).

Tabela 5

Deklaracje osób, które przed rokiem 1989 należały do:	Jak Pan(i) ocenia okres PRL w polskiej historii?	
	Pozytywnie	Negatywnie
	w procentach	
– PZPR (N=35)	65	35
– NSZZ „Solidarność” (N=65)	36	64

W potencjalnych elektoratach krytyczny stosunek do PRL deklaruje większość zwolenników PO i PiS (odpowiednio: 61% i 57% ocen negatywnych). Natomiast raczej pozytywnie odnoszą się do tego okresu osoby, które w hipotetycznych wyborach poparłyby PSL (65% ocen pozytywnych) oraz SLD (57%). Częściej pozytywnie niż negatywnie o PRL wypowiadają się też badani o niesprecyzowanych poglądach politycznych oraz niezamierzający głosować w ewentualnych wyborach parlamentarnych.

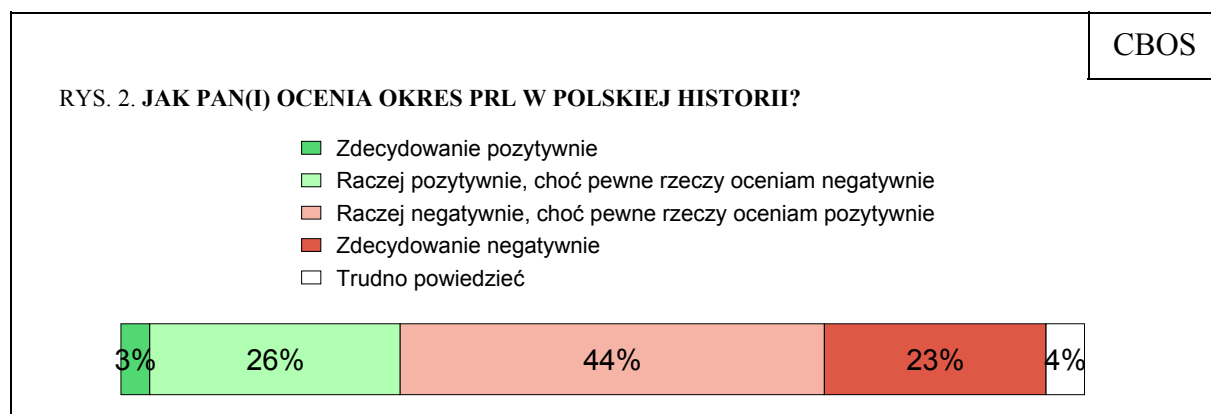
Tabela 6

Potencjalne elektoraty*	Jak Pan(i) ocenia okres PRL w polskiej historii?		
	Pozytywnie	Negatywnie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PO	34	61	5
PiS	39	57	4
PSL**	65	35	0
SLD	57	35	8
Niezdecydowani, na kogo głosować	50	40	9
Niezamierzający brać udziału w wyborach	45	39	16

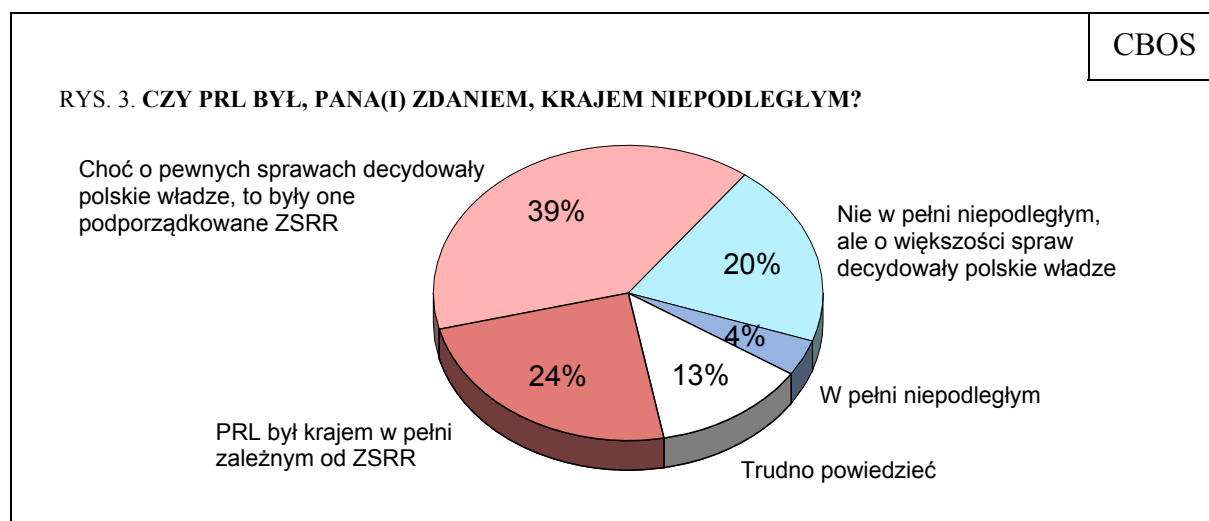
* Określone na podstawie deklaracji głosowania w potencjalnych wyborach parlamentarnych
 ** Odpowiedzi wyborców tej partii należy traktować ostrożnie z powodu niewielkiej ich liczebności w badanej próbie

Negatywne opinie o PRL zdecydowanie przeważają wśród tych, którzy w jakiś sposób (osobiście lub pośrednio – poprzez doświadczenia członków najbliższej rodziny, znajomych albo przyjaciół) zetknęli się z represjami przed 1989 rokiem. Dwie trzecie tej grupy badanych (67%) odnosi się do poprzedniego systemu krytycznie, a więcej niż jedna czwarta (29%) pozytywnie. Trzeba jednak zaznaczyć, że opinie pozytywne w większości wyrażane są z pewnymi zastrzeżeniami do ówczesnego systemu.

ODPOWIEDZI OSÓB, KTÓRE BEZPOŚREDNIO LUB POŚREDNIO DOŚWIADCZYŁY
 REPRESJI PRZED ROKIEM 1989 (N=207)

Opinie Polaków na temat suwerenności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wskazują, iż nie mają oni większych wątpliwości co do tego, że była ona krajem zależnym od ZSRR, przy czym najczęściej (39%) wyrażane jest przekonanie, iż choć o pewnych sprawach decydowały polskie władze, to były one podporządkowane ZSRR. Co czwarty badany (24%) twierdzi zaś, że PRL był krajem w pełni zależnym od ZSRR. O niepodległości PRL przeświadczona jest jedna czwarta respondentów (24%), w tym tylko nieliczni (4%) przekonani są o jego całkowitej suwerenności, pozostali twierdzą, że ówczesna Polska nie była w pełni niezależna, ale o większości spraw decydowały polskie władze (20%).

Opinie na temat niezależności PRL tylko w niewielkim stopniu różnicuje wiek badanych i to w ten sposób, że osoby poniżej 40 roku życia zdecydowanie częściej niż starsze mają problem z odpowiedzią na to pytanie, natomiast respondenci urodzeni przed rokiem 1975 częściej niż młodszy wskazują zarówno na suwerenność PRL, jak i na zależność od Związku Radzieckiego. Jeśli natomiast wykluczyć z analiz osoby o niesprecyzowanych poglądach w tej kwestii, okaże się, że opinie obu grup wiekowych są porównywalne.

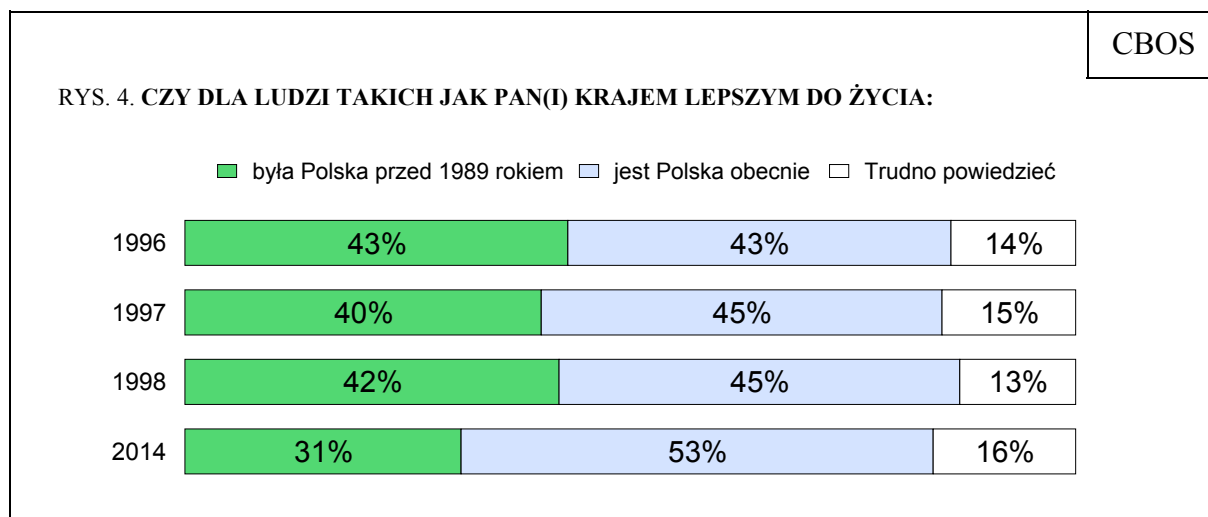
Tabela 7

Wiek respondentów	Czy PRL był, Pana(i) zdaniem, krajem niepodległym?				
	W pełni niepodległym	Nie w pełni niepodległym, ale o większości spraw decydowały polskie władze	Choć o pewnych sprawach decydowały polskie władze, to były one podporządkowane ZSRR	PRL był krajem w pełni zależnym od ZSRR	Trudno powiedzieć
	w procentach				
18–39 lat	3 (3)	18 (24)	36 (47)	20 (26)	23 (–)
40 lat i więcej	4 (4)	20 (22)	41 (45)	27 (29)	8 (–)

W nawiasach podano rozkłady odpowiedzi po wykluczeniu „trudno powiedzieć”

Szczegółowe zróżnicowania odpowiedzi na temat niepodległości Polski przed rokiem 1989 wskazują, że we wszystkich wyróżnionych przez nas grupach społeczno-demograficznych dominuje przekonanie o zależności PRL od Związku Radzieckiego. Opinię tę relatywnie najczęściej podzielają osoby pracujące na własny rachunek (81%), kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla (78%), osoby o prawicowych poglądach politycznych (77%), respondenci o najwyższych miesięcznych dochodach *per capita* (76%), badani z wyższym wykształceniem (75%), w wieku od 55 do 64 lat (73%), mieszkający w największych miastach (71%), częściej mężczyźni niż kobiety (72% wobec 56%). Z kolei o suwerenności PRL stosunkowo najczęściej przekonani są robotnicy niewykwalifikowani (40%) i gospodynie domowe (31%), osoby o dość niskich, choć nie najniższych dochodach *per capita* (33%), respondenci o lewicowych poglądach politycznych (31%), z wykształceniem zasadniczym zawodowym (30%) oraz w wieku od 45 do 54 lat (30%) – zob. tabele aneksowe.

Dzisiaj wyraźnie częściej niż w latach dziewięćdziesiątych Polacy dostrzegają dodatnie strony życia w obecnej Polsce. O ile prawie dziesięć lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych w naszym kraju opinie na ten temat były dość mocno podzielone, o tyle obecnie wyraźnie więcej respondentów uważa, że dla ludzi takich jak oni krajem lepszym do życia jest współczesna Polska niż ta sprzed roku 1989 (53% wobec 31%).

Zmiany opinii wynikają w znacznej mierze z rosnącego w populacji odsetka badanych słabo pamiętających PRL lub urodzonych już po roku 1989. Okazuje się, że oni zdecydowanie rzadziej niż starsi respondenci za lepszą do życia skłonni byłiby uznać Polskę sprzed 1989 roku (19% wobec 38%), częściej zaś sądzą, że krajem lepszym do życia

jest dzisiejsza Polska niż PRL (58% wobec 50%), a także częściej nie potrafią zająć jednoznacznego stanowiska w tej kwestii (23% wobec 12%). Jeśli z analizy wykluczymy osoby mające problem z odpowiedzią na to pytanie, okaże się, że wśród respondentów urodzonych przed rokiem 1975 odsetek preferujących życie w PRL jest niemal dwukrotnie większy niż wśród młodszych badanych (43% wobec 25%).

Tabela 8

Wiek respondentów	Czy dla ludzi takich jak Pan(i) krajem lepszym do życia:		
	była Polska przed 1989 rokiem	jest Polska obecnie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
18–39 lat	19 (25)	58 (75)	23 (–)
40 lat i więcej	38 (43)	50 (57)	12 (–)

W nawiasach podano rozkłady odpowiedzi po wykluczeniu „trudno powiedzieć”

Opinię o lepszej jakości życia w PRL niż w obecnej Polsce stosunkowo najczęściej podzielają osoby, które – jak się wydaje – najgorzej sobie radzą w nowej rzeczywistości, a więc ci, którzy deklarują niezadowolenie ze swojej sytuacji materialnej (56% opinii, że krajem lepszym do życia była Polska przed 1989 rokiem), mają 65 lat i więcej (46%) oraz zakończyli edukację na szkole podstawowej (43%). W grupach społeczno-zawodowych są to głównie renciści (55%), emeryci (41%) i rolnicy (42%). Opinie w tej kwestii dość istotnie różnicują deklarowane poglądy polityczne. Tęsknotę za PRL-em stosunkowo najczęściej wyrażają osoby o orientacji lewicowej (42%) – zob. tabele aneksowe.

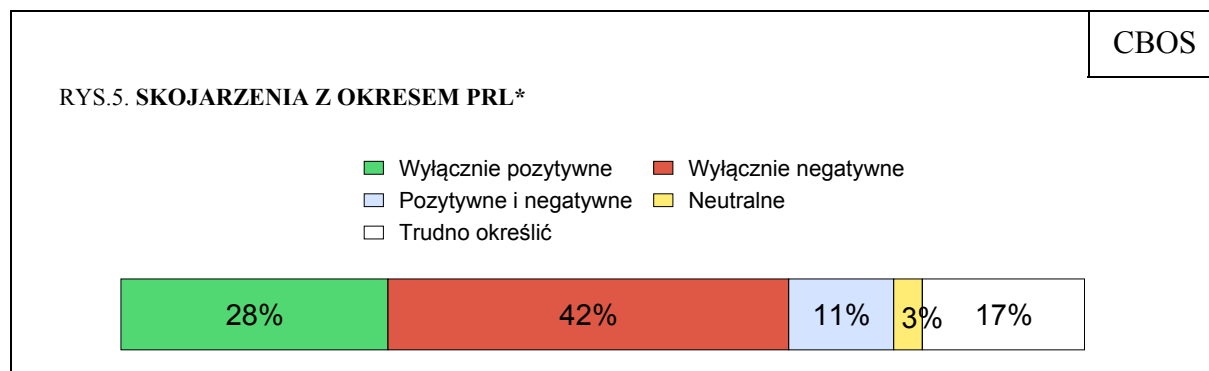
SKOJARZENIA Z PRL

Na podstawie przedstawionych danych można powiedzieć, że stosunek Polaków do PRL jest dość krytyczny, choć niejednoznaczny. Mimo przeważającej niechęci do tamtych czasów, nie brakuje głosów, zwłaszcza wśród starszych respondentów, że życie przed rokiem 1989 było łatwiejsze. Z czym zatem przede wszystkim kojarzy się Polakom PRL? Jak go zapamiętali ci, którzy mają do niego stosunek krytyczny, a jak osoby odnoszące się do tego okresu z sentymentem? Jak wreszcie kojarzy się PRL tym, którzy urodzili się po 1989 roku lub ich dzieciństwo przypadło na ten okres?

Dla wyjaśnienia tych kwestii posłużyliśmy się odpowiedziami respondentów na pytanie otwarte: *Z czym kojarzy się Panu(i) okres PRL?* Co istotne, choć omówienie tego pytania zostawiamy na koniec, w ankiecie było ono zadawane jako pierwsze w całym bloku poświęconym PRL i przemianom ustrojowym.

Analizując odpowiedzi respondentów dotyczące ich skojarzeń z okresem PRL zastosowaliśmy podwójne kodowanie. Najpierw wyróżniliśmy ogólne kategorie, rozgraniczając skojarzenia wyłącznie pozytywne, wyłącznie negatywne, pozytywne i negatywne, neutralne oraz takie, które nie dają się jednoznacznie zakwalifikować. Następnie dokonaliśmy szczegółowej analizy zróżnicowania jakościowego tych skojarzeń.

Okazuje się, że największej grupie respondentów (42%) PRL kojarzy się negatywnie. Pozytywne skojarzenia z tym okresem ma nieco ponad jedna czwarta ogółu badanych (28%), a co dziewiąty respondent (11%) wymienia skojarzenia zarówno pozytywne, jak i negatywne. Neutralne skojarzenia z PRL ma 3% badanych, a co szóstą odpowiedź trudno było zakwalifikować do konkretnej kategorii (17%).

*Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte

Oczywiście inne skojarzenia z PRL mają osoby urodzone przed rokiem 1975, a inne te, które w przełomowym roku 1989 miały nie więcej niż 14 lat. Respondenci, którzy nie żyli w PRL lub byli wówczas dziećmi, mają raczej negatywne skojarzenia z tym okresem historii Polski (48%), starsi zaś są w tym względzie dość mocno podzieleni. Wprawdzie dwóm piątym z nich (39%) PRL kojarzy się negatywnie, ale niewiele mniejszą grupę (37%) stanowią ci, którzy mają z nim skojarzenia pozytywne.

Tabela 9

Wiek respondentów	Skojarzenia z okresem PRL*:				
	wyłącznie pozytywne	wyłącznie negatywne	pozytywne i negatywne	neutralne	Trudno określić
	w procentach				
18–39 lat	12	48	7	5	28
40 lat i więcej	37	39	13	2	9

*Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte

Generalnie rzecz biorąc, odsetek pozytywnych skojarzeń z PRL rośnie wraz z wiekiem badanych, maleje natomiast wraz z poziomem ich wykształcenia oraz zadowoleniem z własnej sytuacji materialnej. Ponadto okres PRL pozytywnie kojarzy się przede wszystkim emerytom, rencistom, pracownikom średniego szczebla oraz badanym o lewicowych poglądach politycznych. Negatywne skojarzenia z PRL mają najczęściej osoby w wieku od 35 do 44 lat, o prawicowej orientacji politycznej, z wyższym wykształceniem, a w grupach wyróżnionych ze względu na status zawodowy głównie uczniowie i studenci, kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla oraz pracownicy usług (zob. tabele aneksowe). W potencjalnych elektoratach partyjnych pozytywne skojarzenia z PRL towarzyszą przede wszystkim sympatykom SLD, a negatywne przeważają w elektoratach PiS i PO.

Tabela 10

Potencjalne elektoraty*	Skojarzenia z okresem PRL**:				
	wyłącznie pozytywne	wyłącznie negatywne	pozytywne i negatywne	neutralne	Trudno określić
	w procentach				
PO	24	47	15	1	13
PiS	24	49	9	2	16
PSL***	35	28	13	4	20
SLD	43	26	10	0	21
Niezdecydowani, na kogo głosować	32	33	15	2	18
Niezamierzający brać udziału w wyborach	28	41	9	6	16
* Określone na podstawie deklaracji głosowania w potencjalnych wyborach parlamentarnych					
** Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte					
*** Odpowiedzi wyborców tej partii należy traktować ostrożnie z powodu niewielkiej ich liczebności w badanej próbie					

Wśród wymienianych przez Polaków konkretnych skojarzeń z PRL zdecydowanie przeważają takie, które wiążą się z niedoborami (łącznie 54%). W tym kontekście PRL kojarzy się respondentom z pustymi półkami w sklepach (19%), z kolejkami (18%) oraz z kartkami na żywność i inne produkty (17%). Co czwartemu dorosłemu Polakowi PRL kojarzy się z różnego rodzaju kwestiami społecznymi i osobistymi (łącznie 25%), w tym najczęściej są to skojarzenia z dzieciństwem, młodością lub innym konkretnym okresem w życiu (6%), z lepszą polityką społeczną (6%) lub po prostu z łatwiejszym, spokojniejszym i mniej stresującym życiem (3%), z porządkiem społecznym (2%) lub z większym poczuciem bezpieczeństwa (2%). W wymiarze tym pojawiały się również negatywne skojarzenia

(łącznie 3%) związane m.in. z poczuciem niesprawiedliwości społecznej, stagnacją i brakiem szans na rozwój społeczny oraz ze strajkami i protestami społecznymi.

Kolejna grupa skojarzeń wiąże się z kwestiami polityczno-ideologicznymi (łącznie 22%). W tym kontekście najczęściej pojawiały się skojarzenia z komunizmem (5%), stanem wojennym i godziną policyjną (4%), represjami i prześladowaniami ze strony władz (3%), brakiem politycznej suwerenności (2%), propagandą (2%) oraz z konkretnymi nazwiskami przywódców politycznych sprzed 1989 roku (2%).

Co piąte skojarzenie z okresem PRL związane jest z ówczesną polityką na rynku pracy (łącznie 21%), przy czym w niemal wszystkich przypadkach chodzi o pewność zatrudnienia i brak bezrobocia (19%). Nieliczni zwracali w tym kontekście uwagę na większą dbałość o pracowników, m.in. na politykę socjalną zakładów pracy (2%), albo akcentowali negatywne konsekwencje związane z obowiązkiem zatrudnienia (1%).

Jeden na dziesięciu badanych (10%) w swoich skojarzeniach z PRL wskazywał na aspekty materialne. Jednak w tym wymiarze zauważalna jest dość duża polaryzacja poglądów. Wprawdzie częstsze są skojarzenia pozytywne (6%), związane z przekonaniami o lepszej wówczas sytuacji mieszkaniowej (1%), godziwym bycie ludzi (3%), a nawet dobrobycie (2%), ale nie brakuje też skojarzeń negatywnych – z biedą, ubóstwem, trudnościami egzystencjalnymi (4%).

Dość często pojawiały się też skojarzenia z różnego rodzaju ograniczeniami obywatelskimi (6%), w tym kontekście wymieniano m.in. brak wolności słowa, wyznania (4%) oraz utrudnienia związane z wyjazdem za granicę (2%). Z kolei co dwudziestemu respondentowi (5%) PRL kojarzy się z kwestiami gospodarczymi, choć – jak się okazuje – różnie postrzegany. Jedni mówili o kryzysie gospodarczym (2%), inni zaś wskazywali na plusy ówczesnej gospodarki (2%). Nie brakowało też skojarzeń z konkretnymi produktami wywodzącymi się z czasów PRL (łącznie 5%). Polacy kojarzą PRL z samochodami produkowanymi w tamtym okresie (2%) lub z innymi – mniej lub bardziej dostępnymi wówczas – produktami (2%). Myśląc o PRL Polacy mają też w pamięci pochody pierwszomajowe (1%), różnego rodzaju obiekty i sklepy (typu Pewex, Baltona), bary mleczne czy domy kultury (1%) oraz filmy Stanisława Barei i inne przekazy mówiące w sposób prześmiewczy o tamtych czasach (1%).

Wyraźna grupa skojarzeń z PRL-em to ogólne (pozytywne, negatywne lub neutralne) oceny tamtego okresu (łącznie 17%), przy czym w ogólnikach tych wyraźnie dominuje sentyment dla przeszłości i przekonanie, że wówczas żyło się lepiej (10%). Mniej liczni są ci, którym PRL kojarzy się z trudną sytuacją w kraju i ciężkim życiem (4%) oraz z marazmem,

chaosem i bałaganem (2%). Z kolei dla co setnego respondenta (1%) PRL to przeszłość, miniony okres w historii kraju.

Warto też podkreślić, że łącznie aż 13% ogółu badanych stanowią ci, którzy mają problem z odpowiedzią na pytanie o skojarzenia z PRL (6%), nie mają żadnych skojarzeń z tym okresem (3%) lub twierdzą, że nie pamiętają tamtych czasów (4%). Są to oczywiście przede wszystkim najmłodszy respondenci.

Tabela 11

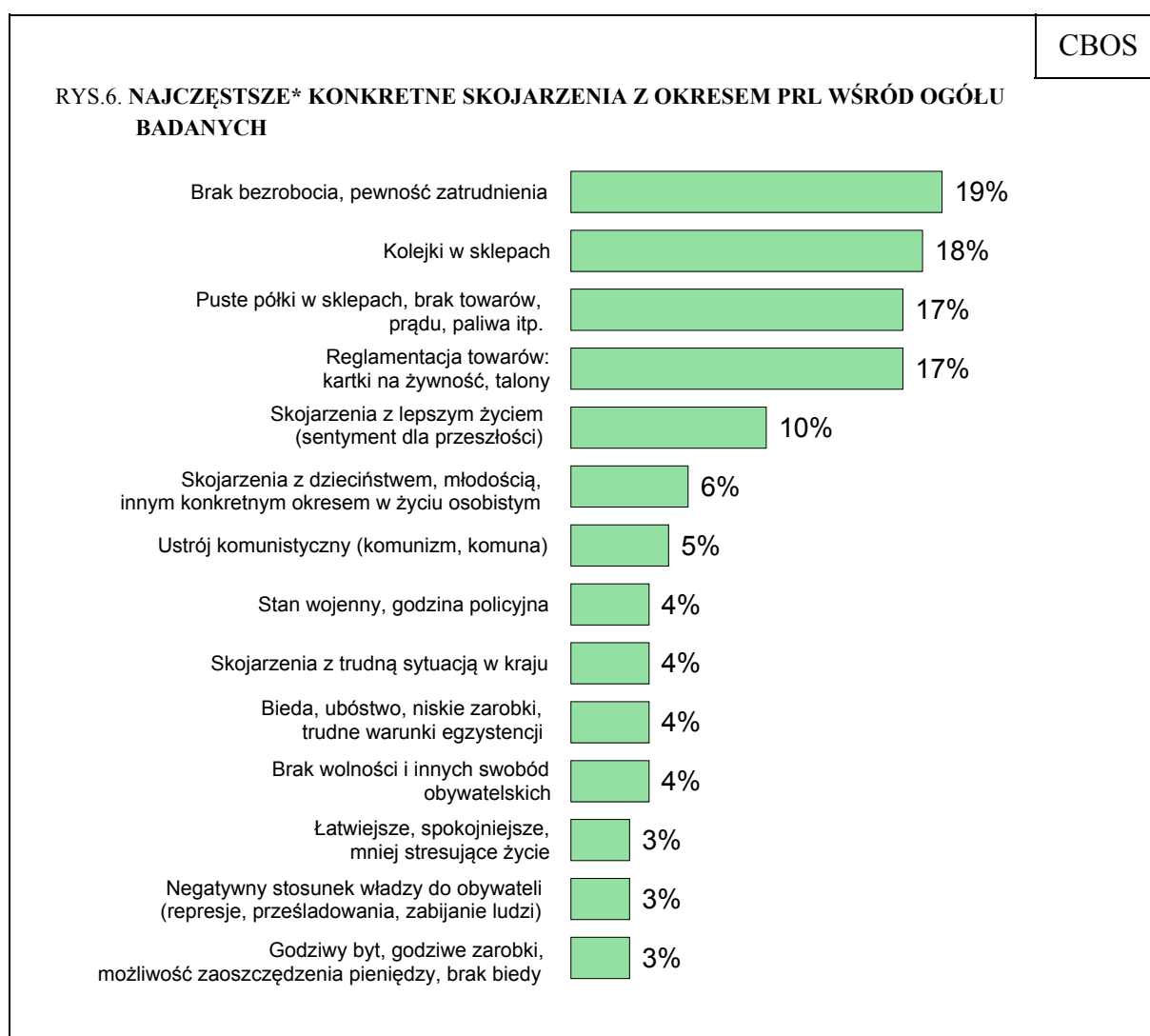
SKOJARZENIA Z OKRESEM PRL	
Skojarzenia z niedoborami	54%
Puste półki w sklepach, brak towarów, braki prądu, paliwa itp.	19%
Kolejki w sklepach	18%
Reglamentacja towarów: kartki na żywność, talony	17%
Skojarzenia z kwestiami społecznymi i osobistymi	25%
Skojarzenia z dzieciństwem, młodością, innym konkretnym okresem w życiu osobistym	6%
Lepsza polityka społeczna (<i>lepszą opieką zdrowotną, darmowe leczenie, łatwiejszy dostęp do specjalistów – 2%; lepszą organizacją edukacji i szkolnictwa, bezpłatna nauka, większa dostępność szkół i przedszkoli – 2%; lepszą opieką socjalną, bezpieczeństwo socjalne – 1%; korzystniejszą polityką prorodzinna – 0,2%</i>)	6%
Łatwiejsze i spokojniejsze życie (wolniejsze tempo życia, mniej zmartwień, mniej stresów)	3%
Stabilizacja społeczna, porządek społeczny	2%
Większe poczucie bezpieczeństwa	2%
Więcej równości (wszyscy byli równi, wszyscy żyli w podobnych warunkach, nie było zbyt dużych różnic finansowych, brak podziałów społecznych)	1%
Weselsze/szczęśliwsze/beztroskie życie	1%
Lepsze relacje międzyludzkie (większa życzliwość ludzi względem siebie, brak zawiści i zazdrości, bogatsze życie rodzinne)	1%
Niesprawiedliwość społeczna, nietolerancja, dyskryminacja, istnienie grup uprzywilejowanych, układy	1%
Brak perspektyw na przyszłość, stagnacja, brak szans na rozwój społeczny (zacołanie w stosunku do Zachodu)	1%
Strajki, protesty społeczne	1%
Skojarzenia z kwestiami politycznymi i ideologicznymi	22%
Ustrój komunistyczny (komunizm, komuna)	5%
Stan wojenny, godzina policyjna	4%
Negatywny stosunek władzy do obywateli, represje, prześladowania, zabijanie ludzi	3%
Podległość ZSRR, okupacja prowadzona przez Związek Radziecki, narzucona władza, niewolnictwo, stalinizm, reżim, totalitaryzm	2%
Propaganda, utopia ideologiczna, ogłupianie ludzi, obłuda, fałsz, zakłamanie	2%
Skojarzenia z konkretnymi postaciami PRL: Władysław Gomułka, Edward Gierek, Wojciech Jaruzelski	2%
Niekorzystna sytuacja polityczna (nieudolnie realizowana polityka władz)	1%
PZPR (dyktatura PZPR, monowładza)	1%
Nadużycia władzy, mactwa, korupcja, złodziejstwo	1%
Skojarzenia z ówczesnymi instytucjami i służbami państwa: MO, ZOMO, SB, wojsko	1%
Skojarzenia z działaniami opozycyjnymi, ich aktorami i instytucjami (Lech Wałęsa, „Solidarność”, Okrągły Stół)	1%

Tabela 11 (cd.)

Skojarzenia z rynkiem pracy	21%
Praca zapewniona dla wszystkich, brak bezrobocia, brak problemów ze znalezieniem pracy, bezpieczeństwo zatrudnienia	19%
Większa dbałość o pracownika, w tym: zapewnione dodatki socjalne dla pracowników (wczasy, kolonie dla dzieci itp.), korzystniejsze formy zatrudnienia itp.	2%
Obowiązek pracy/przymus pracy i jego konsekwencje: niska wydajność pracy („czy się stoi, czy się leży...”)	1%
Skojarzenia z sytuacją materialną i bytową	10%
Bieda, ubóstwo, niskie zarobki, trudne warunki egzystencjalne	4%
Godziwy byt, godziwe zarobki, możliwość zaoszczędzenia, brak biedy	3%
Dobrobyt	2%
Lepsza sytuacja mieszkaniowa (lepszy dostęp do mieszkań)	1%
Skojarzenia z ograniczeniami obywatelskimi	6%
Brak wolności i innych swobód obywatelskich, odgórne zakazy, cenzura, inwigilacja, brak wolności wyznania/słowa; brak możliwości podejmowania własnych działań	4%
Zamknięte granice, problemy z wyjazdem z Polski	2%
Skojarzenia z kwestiami gospodarczymi	5%
Niekorzystna sytuacja gospodarcza (kryzys gospodarczy, trudna sytuacja gospodarcza, zadłużenie Polski, wysoka inflacja, wyniszczająca gospodarka)	2%
Przekonanie o plusach ówczesnej gospodarki (mniejsze podatki, niższe ceny, większa wartość pieniądza, lepsza gospodarka, rozwój gospodarczy, rozwój przemysłu)	2%
Gospodarka planowa, rozdzielcza, centralnie sterowana; brak konkurencji, wolnego rynku	1%
Skojarzenia z produktami z czasów PRL	4%
Skojarzenia z ówczesnymi samochodami: Trabant, Syrena, Fiat 125 i 126p, Jelcz	2%
Skojarzenia konkretnymi produktami i artykułami: pralka Frania, meblościanka, czarno-biały telewizor, buty Relax, pieczywo, ocet, puszki z marmoladą, prawdziwe masło, wyroby czekoladopodobne, pomarańcze, papier toaletowy, kawa, rajstopy, goździki, gumy Turbo	2%
Pozostałe konkretne skojarzenia	2%
Pochody pierwszomajowe	1%
Pewex, Baltona, bary mleczne, domy kultury itp.	1%
Filmy Stanisława Barei; kabarety, żarty, dowcipy	1%
Ogólniki	17%
Skojarzenia z dobrymi czasami: dobrze/ bardzo dobrze się żyło, było lepiej/ dobre czasy; sentyment dla przeszłości („komuno wróć”)	10%
Skojarzenia z trudną sytuacją w kraju, ze wszystkim co najgorsze – było źle, trudny okres, ciężkie życie	4%
Skojarzenia z chaosem, bałaganem, szarzyzną, marazmem	2%
Skojarzenia z przeszłością, minionym okresem, ciekawym etapem w historii	1%
Inne	4%
Inne pozytywne	1%
Inne negatywne	2%
Inne neutralne	2%
Z niczym nie kojarzę/ nie mam skojarzeń	3%
Nie wiem/trudno powiedzieć	6%
Nie dotyczy/nie pamiętam PRL-u/nie było mnie na świecie	4%

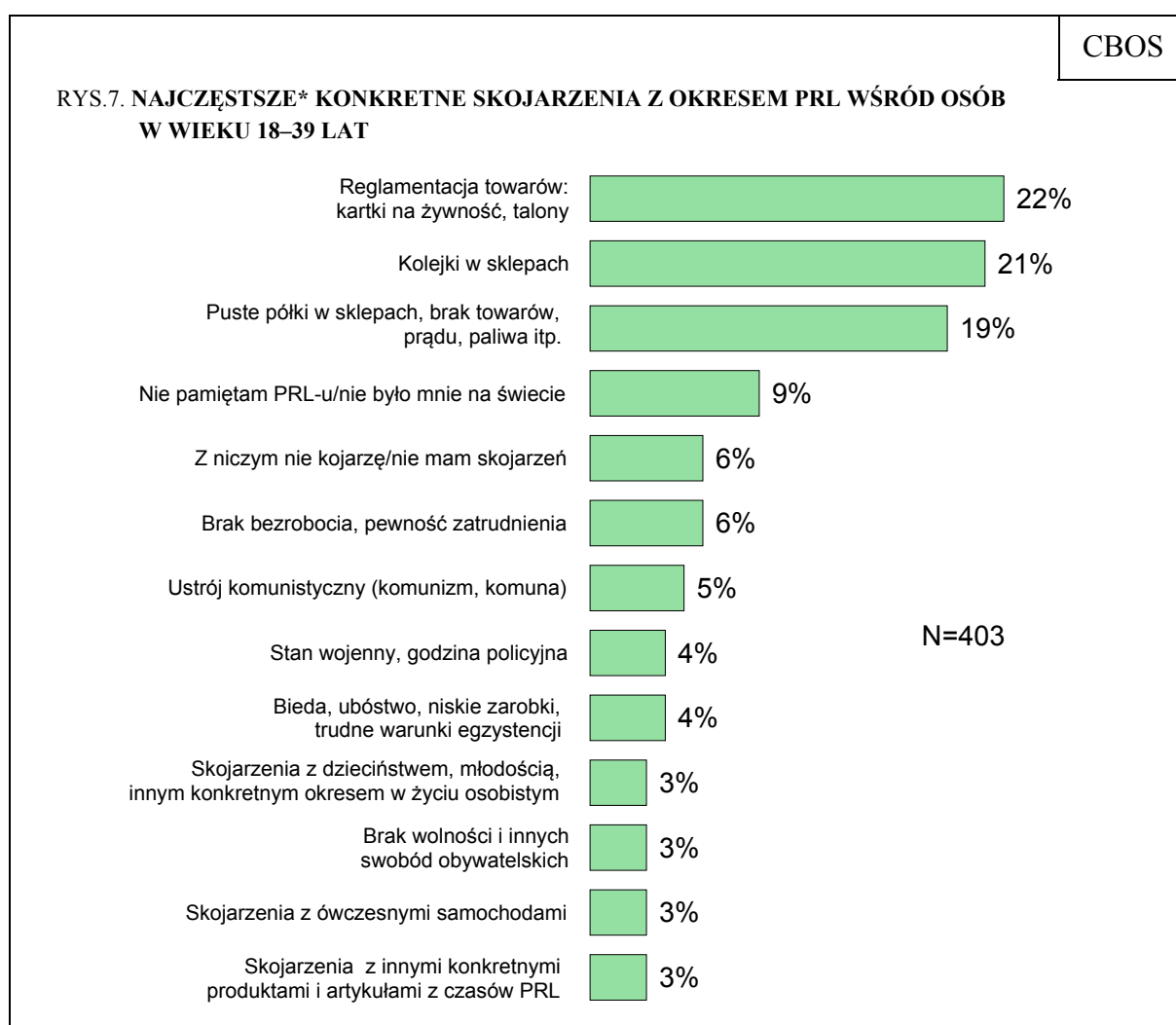
W tabeli przedstawiono skategoryzowane odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte. Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wymienić dowolną liczbę skojarzeń z PRL

Do najczęstszych konkretnych skojarzeń z PRL należy zaliczyć przede wszystkim pewność zatrudnienia, a więc brak bezrobocia (19%), dopiero w drugiej kolejności okres PRL kojarzy się Polakom z kolejkami (18%), pustymi półkami w sklepach (17%) oraz reglamentacją towarów (17%). Stosunkowo częste są również skojarzenia z lepszym życiem (10%), z dzieciństwem lub młodością (6%), a także z ustrojem komunistycznym (5%), nieco rzadziej zaś ze stanem wojennym i godziną policyjną, z trudną sytuacją w kraju, z biedą i ubóstwem, z brakiem wolności i innych swobód (po 4%) oraz z represjami i prześladowaniami, a także z łatwiejszym, spokojniejszym życiem, z godziwymi zarobkami, brakiem biedy (po 3%).

* Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte. Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wymienić dowolną liczbę skojarzeń z PRL

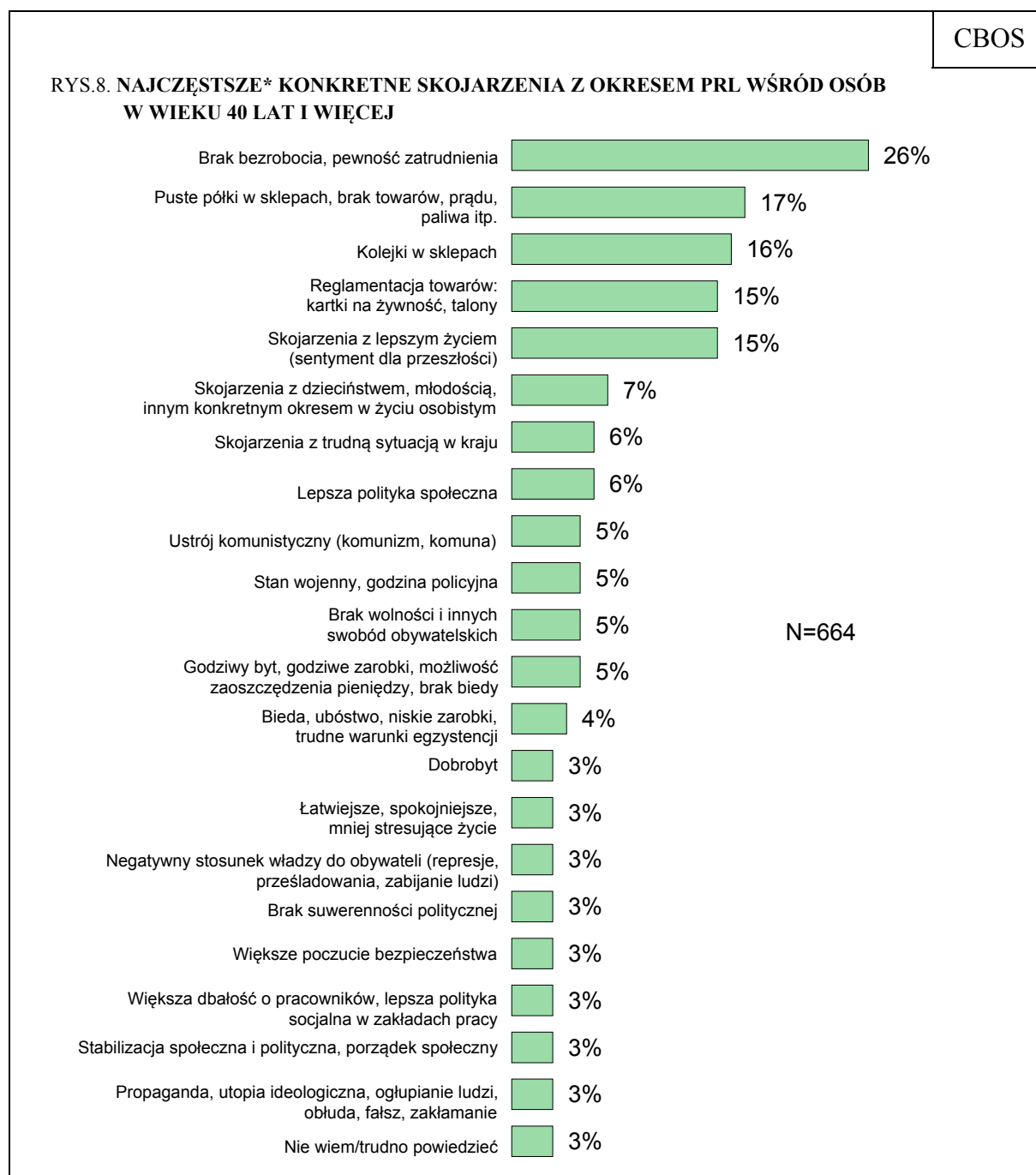
Osobom urodzonym po 1974 roku PRL najczęściej kojarzy się z kartkami na żywność i inne produkty (22%), z kolejkami w sklepach (21%) oraz z brakiem towarów (19%). Co jedenasty badany z tej grupy (9%) nie udzielił odpowiedzi na to pytanie tłumacząc, że nie pamięta PRL-u, a co szesnasty (6%) nie miał żadnych skojarzeń z tym okresem w historii Polski. Pozostałe konkretne skojarzenia z PRL-em dość często wymieniane przez osoby, które ćwierć wieku temu miały nie więcej niż 14 lat, to brak bezrobocia (6%), komunizm (5%), stan wojenny (4%) oraz bieda (4%).

* Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte. Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wymienić dowolną liczbę skojarzeń z PRL

Osoby starsze mają znacznie więcej skojarzeń z PRL-em – zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, zdecydowanie rzadziej zaś twierdzą, że z tym okresem w polskiej historii nic im się nie kojarzy. W przeciwieństwie do młodszych respondentów najczęściej łączą PRL z pewnością i stabilnością zatrudnienia (26%), a dopiero w dalszej kolejności z pustymi

półkami w sklepach (17%), kolejkami (16%) i kartkami na żywność (15%). Dość częste w tej grupie badanych są też odpowiedzi wskazujące na sentyment do PRL-u (15%) oraz skojarzenia z własnym dzieciństwem czy młodością (7%). Nie brakuje też skojarzeń z lepszą polityką społeczną (6%) czy godziwym bytem obywateli (5%), a z drugiej strony – z trudną sytuacją kraju (6%), biedą i ubóstwem (4%), stanem wojennym i godziną policyjną (5%), brakiem wolności i innych swobód obywatelskich (5%) oraz z ideologią komunistyczną (5%).

* Na podstawie odpowiedzi respondentów na pytanie otwarte. Procenty nie sumują się do 100, gdyż respondenci mogli wymienić dowolną liczbę skojarzeń z PRL

Stosunek Polaków do PRL-u jest dość krytyczny, choć niejednoznaczny. Mimo przeważającej niechęci do tamtych czasów nie brakuje głosów, zwłaszcza wśród starszych respondentów i tych, którzy gorzej radzą sobie po transformacji, że przed rokiem 1989 życie było łatwiejsze. Zróżnicowane i często sprzeczne ze sobą są też skojarzenia z PRL-em. Jedni zwracają uwagę na biedę, drudzy na godne warunki życia. Jedni mówią o finansowym zadowoleniu, a inni o zbyt niskich zarobkach. Jednym PRL kojarzy się z równością, a innym z dyskryminacją. Jedni łączą ten okres ze stabilizacją społeczną, a drudzy z chaosem i bałaganem. Zauważalne są jednak pewne prawidłowości. Młodszy respondenci często nie mają żadnych skojarzeń z PRL-em, a jeśli już to raczej negatywne lub neutralne. Najczęściej kojarzą go z kartkami na żywność i kolejkami w sklepach. Starsi z kolei zdecydowanie częściej dostrzegają plusy tamtego systemu. Wiążą go przede wszystkim z brakiem bezrobocia, a dopiero potem z niedoborami. Nierzadko w ich wypowiedziach pojawia się pewna tęsknota za PRL-em. Można zatem stwierdzić, że stosunek Polaków do zmian, jakie zaszły po roku 1989, nadal dzieli polskie społeczeństwo, a linie podziałów niezmiennie wyznacza przede wszystkim sposób radzenia sobie w nowej rzeczywistości. Nie ulega też wątpliwości, że wraz z wchodzeniem w dorosłość kolejnych roczników młodego pokolenia, które nie doświadczyło życia w PRL, coraz bardziej zaciera się pamięć o tamtym okresie. Znaczącą grupę młodych ludzi stanowią ci, którzy nie potrafią jednoznacznie ocenić PRL-u oraz nie mają żadnych konkretnych skojarzeń z nim związanych.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI